

KÜRTLER HAKKINDA TEDKİKAT

Memleketimize ait içtimâî tedkikler yapmak için tabiidir ki evvelemerde cemiyetimizi tanımak icabeder. Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil eden milletler arasında Türklerden ma'adâ bilhassa Araplar ve Kürtler vardır. Bu iki kavmin içtimâî teşkilatını bilmeden memleketimizin içtimâî, siyasî, idarî teşkilatı hakkında yapılacak tedkikler, verilecek hükümler yanlış olmasa bile nakıstır. Binaenaleyh fırsat düştükçe mecmuamıza Araplara ve Kürtlere dair tedkik ve tetebbuları dercedeceğiz.

Aşağıdaki tedkikat Almanca büyük eserden hulasaten alınmıştır.

Malumdur ki memleketimizde seyyar bir halde dolaşan ve vilayet-i âmmeye tabi olmayan birçok aşiretler vardır. Bunların Arabistan dahil olmadığı halde nüfusları takribî ve noksan bir hesaplama iki milyona karibdir. Bu aşiretler asırlardan beri şehir hayatından uzak göçebe bir halde yaşamışlar ve eski an'ane ve müesseselerini az çok muhafaza etmişlerdir. İşte bizim burada nakletmek istediğimiz tedkik de Kürt aşiretlerine dairdir. Kürtler hakkında ciddi bir tedkik mevcut değildir. Yalnız Kürtlerin eski hanlarından Bitlis hanı Şeref Han üç asır evvel acemce bir Kürt tarihi yazmıştır. Rus Şark Akademisi bu «Tarih»e istinaden Kürdistan'a bir heyet göndermiş ve bu heyet tedkikatını tevsî ederek yeni bir eser neşreylemiştir. Kitap Petersburg Encümen-i İmparatorisi Fen Akademisi âzâsından Velbpatiof Zernof tarafından kaleme alınmıştır. Ba'dehu Alman müstesrikleri bu eseri esas ittihaz ederek Kürtler hakkında Almanca ve diğer lisanlarda yazılan bilcümle eserleri cem' etmiş ve dört ciltten mürekkep büyük ve mükemmel bir eser vücuda getirmişlerdir. Bu eserde takip edilen usûl aşağı yukarı Durkheim'in İçtimâiyatta kabul eylediği usûldür. Bu sebeple aşiretlerin daha ziyade bugünkü canlı müesseselerine ehemmiyet verilmiş ve onların aile hayatları ve kabile hayatları, ahlakları, iktisâdiyatı, edebiyatı tedkik edilmiştir.

Bu tedkik yukarda söylediğimiz vechile içtimâî hayat ve içtimâî vakaların ne sûretle tedkik edildiğini gösteren bir nümunedir. Yalnız eser pek büyük ve burada tamamen derci imkansız olduğundan telhisen nakledilecektir.

— 1 —

KÜRTLERİN MENŞEİ

Kürtlerin menşei hakkında muhtelif nazariyeler vardır. Bu nazariyelerden bizce kabule şâyân olanları bugünkü tarihî nazariyelere muvafık olan ve daha ziyade Kürtlerin hayatlı müesseselerinden iktibas edilenlerdir. Bize bu hususta en ziyade yardımcı dokunabilecek müesseseler ise hurafeler, lisan, edebiyat vesairedir.

Kürtlerin millî hurafeleri ikiye taksim edilebilir. Bunların bir kısmı islâmiyetten evvelki devirlere aittir. Diğer kısmı da islâmiyetin kabulünü müteakip olan devirlerin eseridir. Birinci kısım hakkındaki malumat Babil ve Ninova harabelerinin ve bir diğer malumattan iktibas etmek mümkündür. Fakat bu hurafelerin halk arasında canlı birer şekline tesadüf etmek mümkün değildir. Yalnız itimada şâyân olmayan bazı hurafeler vardır ki bunlardan birkaçını nakletmeyi faydadan hâli bulmuyoruz. Kürtler, aralarında mevcut bir kanaate göre Nuh'un oğullarından birine mensupturlar. Halbuki bu telakki kurûn-i ûlâda bütün islâm milletlerin kabul ettiği bir şeydir. Türkler, İranlılar, Yunanlılar, Araplar, Museviler, Çerkesler hepsi aynı nazariyeyi kabul ediyorlar. Binaenaleyh bu nazariye beynülmilel bir mahiyeti hâizdir. Kürtlerin millî bir müessesesi değildir. Son tedkikat ile anlaşılmıştır ki Tufan-ı Nuh bir mebd-i tarih olmaktan başka bir kıymeti hâiz değildir.

Kürtlerin arasında münteşir diğer hurafeye göre, Kürtler cenub cihetlerden yani oradan bu dağlık araziye sevk edilmişler ve buradaki yaylalarda yerleşmişlerdir. Binaenaleyh aslen ova halkı olan Kürtler bu sûretle dâğî olmuş ve mevsimlerin tehalüfüne göre hayatlarını tanzim eylemişlerdir. Cambridge Darülfünun muallimlerinden Doktor Seniç bu iddiayı Asur taş levhaları müderecatıyla mukayese ediyor ve âtîdeki neticeyi çıkarıyor : Asurîler, bunları

İran cihetlerinden Kürdistan dağlarına sevkeylemişlerdir. Zira Asur hükümeti zamanında bugünkü Kürdistan dağlarında (Hordo) bir hükümet-i Turaniye vardı. Asur salnameleri bu hükümetin pek kuvvetli olduğunu ve Asur hükümetini tazyik ettiğini kaydederler. Bu sebeple Romahlılar Sırpıları Balkanlara getirdikleri gibi Asurîler de bu mıntıkaya Kürtleri sevketmişler ve bu sûretle (Lo Hordo) hükümetinin taarruzatına sed çekmeye muvaffak olmuşlardır.

Mamafih bu hurafe Kürtler arasında canlı bir şekilde değildir. Ve yalnız bir iki yerde zikredilmektedir.

Kürtlerin Araplardan geldiği hakkında da bir takım hurafeler vardır. Fakat bu, islâmiyetten sonra doğmuş bir kanaat olduğu için Kürtlerin menşeyini halle yarayamaz. Filhakika Şark kavimleri islâmiyeti kabul eder etmez Arap müverrihlerinin bir takım indî nazariyelerine kurban oldular. Ve islâmiyeti kabul eden bütün milletler menşelerini islâmiyet dahilinde ve Arap aileleri içinde aramak hevesine düştüler. İranilerden başka şerefli hiçbir müslüman millet yoktur ki islâmiyet dolayısıyla nesebini Araplara rabt etmek istemesin. Fakat bu fikri ortaya atanlar Murûcu'z-zeheb sahibi islâm müverrihlerinden Mesûdî ve Burhân-ı Kâti' muharriri Ebû İshak el-Fârisî gibi islâm muharrirleridir. Zaten Arap nesebi meselesinin milletin ruhunda birleşmemesinin başlıca sebebi de budur. Bu fikir yalnız bazı hocaların tekrar ettikleri bir telakkidir.

Millî Kürt masallarında bunlardan ma'adâ diğer bazı hurafeler varsa da, bunlar ekseriyetle mahdud bir daireye münhasır ve aynı zamanda bu masallar uzak bir maziye ait şeyler nakletmezler. Sonra bu masallarda muazzam bir hükümet hayatı, zafer gururu, müstakil milletlere mahsus büyük fikirler, hukukî, ahlakî, bed'î husûsiyetler mevcut değildir. Ekseriyetle şahsî ve münferid kabile maceralarından ibarettir.

Hülasa islâmiyetten evvelki devirlere ait olan millî hurafelerde Kürtlerin tarihî ibtidalarına ait bir kayıt bulmak mümkün değildir. Halbuki Kürtlerin menşelerini bulmak için islâmiyetin kabulünden sonraki hurafelerin büyük bir kıymeti yoktur. Kürtler islâmiyeti kabul ettikleri zaman tarihî bir devir geçirmişlerdir. Fakat bunun müstakil bir kıymeti yoktur.

Burada Kürtlerin yegane müverrihi olan Şeref Han'ın *Şeref-name*'sinde Kürtlerin menşeleri hakkında serdettiği mütalaatı tedkik edelim. Şeref Han İran tesiratından kurtulamamış ve nazariyesini İran müverrihlerinin iddialarına ibtina eylemiştir. Bu zat Kürtlerin İran ahalisinden olduğunu ve Zahhak ismiyle meşhur Buhuresb zamanında hicretle Kürdistan dağlarına geldiklerini söylüyor ve sebab-i hicret olmak üzere de Buhuresb'in zulmünü gösteriyor. Bu iddia Kürtlerin bazı an'anelerine de tevafuk ediyor. Ezcümle Kürtler Buhuresb'in hal' tarihi olan Ağustos ayının 31. günü Demavend şehrinde bir âyin yaparlar ve buna Kürt Bayramı derler.

Kürtler Zahhak zamanında hicret ettiklerini kabul ediyorlar. Bu mütalaattan da şu netice hasıl olmaktadır : Kürtler muhtelif zamanlarda muhtelif aşiretler halinde Kürdistan sahiline sevk edilmişlerdir. Ve asıl Kürdistanlılar bunlar değildir. Kürtler buraya müteferrik bir halde gelmişler ve daima da müteferrik bir halde yaşamışlardır. Bunu Şeref Han da kabul etmektedir.

**

Şimdi bir de Kürtlerin menşelerini lisanlarına nazaran araştıralım Filvaki lisan meselesinin de kıymeti bugün tenakus etmiştir. Çünkü bugün slavca söyleyen eski Türk Bulgarlar, Rumence söyleyen eski Pilajlar, Almanca söyleyen eski Prusyalılar, İngilizce söyleyen eski Normanlar, Arapça söyleyen Mısırlılar, eski Berberiler vardır. Binaenaleyh küçük ve mazileri mübhem milletler için lisanın ehemmiyeti kalmamıştır. Mamafih Kürt lisanını tahlil etmek faydadan hâli olmayacaktır. Bu tahlil bize Kürtlerin menşelerini irâeye hizmet etmese bile her halde bazı fikir elde etmemize yardım edecektir.

Petersburg Akademisi tarafından neşredilen Kürtçe-Rusça-Almanca lugat kitabında 8307 kelime vardır. Bu kelimeleri şu sûretle tasnif etmek mümkündür.

<i>Lisan</i>	<i>Kelimelerin adedi</i>
Pehlevî (eski)	370
Zend	1240
Türk (Eski Türkmen)	3080
Ermeni	220
Arap (yeni lisan)	2000
Fârisî (yeni lisan)	1030
Asıl Kürtçe	300
Çerkes	60
Gürcü	20
Keldânî	108

Bu cetvelden anlaşıldığına göre en büyük yekûnu iki lisandan münkalab kelimeler teşkil ediyor :

Türk şubesi : 3080

İran şubesi : 370 + 1240 + 1030 = 2640

Arapça kelimeler de büyük bir yekûna bâliğ gibi görünüyorsa da bunlar daha ziyade dinî tabir ve ıstılahlardan ibarettir. Bir kısmı da melul, mülevves gibi türkçeleşmiş arapça kelimelerdir. Binaenaleyh Arap şubesini de Türk şubesi içine idhal etmek mümkündür. Bu sûretle Türkçe kelimeler yüksek bir yekûn teşkil eder. Kürtçe kelimeler en ziyade dağ ve yaylalardan bahseden kelimelerdir. Sonra muhtelif kabileler arasında da bu hususta bir ittihad yoktur. Ve bazılarında dağ kelimeleri Tatarca veyahut Acemce ve Çerkesceden iktibas edilmiştir. Aynı zamanda muhtelif Kürt kabileleri arasında kullanılan müşterek kelimelerin ekserisi Türkçe ve türkçeleşmiş Arapça kelimelerdir. Lisanın fiillerinde de bir ayrılık vardır. Asıl Kürtçe fiiller münferid ve tasrifsiz kelimelerdir ki fiilden ziyade isim addolunabilir. Bu sûretle lisanın şekli kaybolmuş ve ıstılahların tesiri altında yeni bir lisan halıtası hasıl olmuştur. Hatta Profesör Webb diyor ki : Kürtçe bir lisan halıtası değil, bir kelime halıtasıdır. Yalnız Kürtçenin sarf ve nahvi az çok müstakildir ve Ârî şubesine mensuptur.

Görülüyor ki lisan Kürtlerin menşeleri hakkında kat'î bir hüküm istihracına hâdim değildir. Yalnız sarf ve nahvin Ârî şubesine

mensubiyeti ile bir kavmin menşeyini tayin imkansızdır. Bu hususta en çok işe yarayacak fiillerdir. Filler ise gayr-i muayyendir.

Kürtlerin menşeyini tayin meselesinde edebiyatlarından da istifade mümkün değildir. Çünkü bu edebiyatı ekseriye şehirlileşmiş mollaların eseridir. Binnetice Arap ve İran tesiri altında yazılmış şeylerdir.

Bir de şarkılar vardır. Fakat bunlar da eski bir devre ait değildir. Ve ekserisi islâmiyeti müteakip devirlerin ve bilhassa Türklerin istilasını takip eden devirlerin eseridir. Bundan başka şive, tabir, teşbihler ve duygularda muhtelif kabileler arasında mühim farklar vardır. Binaenaleyh şarkılardan da istifade imkansızdır.

*

**

Yeni usûl-i tarih millet ismine de bir ehemmiyet-i mahsusa atfeder. Bu sebeple Kürt kelimesine nazaran da Kürtlerin menseleri taharri edilebilir. Kürt ismi nedir?

Bu kelimeyi ilk defa Yunan müverrihlerinden Strabon ile Ksenofon'da görüyoruz. Ksenofon İran'a giden onbinler ordusundan esir olarak avdet edenlerden naklen diyor ki : «Bunlar kendilerine Gurdi ismini veriyorlar.» Beynülhalkta bu isim caridir. Ksenofon'dan sonraki müverrihler de aynı ismi az bir tehalüfle kullanmışlardır. Halbuki Asur salnamelerinde ne bu «gurdi» kelimesine ve ne de diğer Şark müverrihlerinin kullandıkları Kürt tabirine tesadüf olunmuyor. Asur hükümeti bu isimde bir millet tanımıyor. Bugün Kürdistan dağlarında cereyan eden vekayi Turaniyü'l-asl bir millete atfolunuyor. Halbuki Zahhâk zamanında buralara sevk edildikleri anlaşılan bu insanların Asurilerce meçhul olması mümkün değildir. Şu halde Asuriler bunlardan bahsetmişlerdir. Fakat başka bir isim altında. İşte bu nokta «Kürt» kelimesinin bir millet ismi olduğu nazariyesini çürütür. Petersburg Fen Akademisi bu bábdeki tedkikatını şu sûretle hülasa ediyor : «Kürt kelimesi Hindo-Avrupaî lûgatında mevcut değildir. Yalnız Cengiz Han garb cihetinde bulunan bir kabilenin himayesini kabul eylediği zaman bu memlekete bir «Kert» tayin ederdi. Bu kayıt İran tarihlerinde mevcuttur. Çin'de de bu usûlun tatbik edildiği mukayyedir. Kert, müstakil veya himayeli «bey» manasınadır. Fakat «kert» «Kürt»

müdür? Bu hal müşkül bir meseledir. Kelime müşabeheti bir hüküm itâsına kafi değildir. Savt ve telafuz itibariyle yekdiğerine müşabih birçok kelimeler vardır ki muhtelif lisanlara aittir. Binaenaleyh mesele kelimenin müşabeheti ile değil tarihi ile halledilebilir. Biliyoruz ki, Asurîler zamanında Lordohu namında Turaniyü'l-asl bir hükümet vardı. Bu hükümet turanî idi. Binaenaleyh bunların da «kert» kelimesini istimal eylemiş olmaları vardır. Kürtler buralara sevkedildikleri zaman dahi bu kelime müstamel ve cari idi. Lordohu beylerinin isimleri «kert» idi. Burada yerleşip mevki ihraz etmeye başlayınca onların da beylerine veyahut efendilerinin yerini işgal edebilenlerine ««kert» denmiştir.

Petersburg Akademisinin ortaya sürdüğü bu nazariye yeni müverrihlerin hemen hepsi tarafından kabul edilmiştir. Binaenaleyh milletin ismiyle menşeiini hal hususunda vukûbulan tedkik de işbu neticeyi veriyor. Kürtler isimleri noktasında da müstakil değildir ve isimlerini kürtlük haricinde bir alemde almışlardır.

*

**

İlmin son bir tedkik usûlü kalıyor. Kürt tarihinin krokisi Kürtlerden ilk bahseden Ksenofon'dur. Bu Yunan müverrihi Kürtleri müstakil bir millet olarak gösteriyor. Fakat buldukları sahanın mahdud olduğunu zikrediyor. Halbuki Şerefname sahibi Kürtlerin Basra'dan Maraş ve Malatya'nın şarkına kadar uzanan ve Karadeniz'e kadar imtidad eden vâsi mesahayı Kürt memleketi olarak irae ediyor. Şu kadar var ki Şeref Han'ın Kürtlere ait olmak üzere gösterdiği sahada eskiden Asur, Midya, Sümerakad, Hitit ve Lordohu hükümetleri vardı. Kürtler ise şüphesiz bunların ahfadı değildir. Sonra Kürtlerin müstakil oldukları da doğru değildir. Çünkü bunların başka devletlerin himayeleri altında yaşadıklarına dair birçok tarihî malumat mevcuttur. Binaenaleyh Kürtlerin buraya gelmeleri hakkında ancak iki ihtimal vardır :

1. Zahhak, Midya, Sümerakad, Asur, Hitit ve Lordohu hükümetlerini istila ettiği zaman İran'dan da birtakım halk getirtmişti. Bunlar etrafa dağılarak bu havalide yerleştiler.

2. Asur hükümetinin inhilalinden sonra bunun vâsi arazisi dahilinde umumî bir tefessüh başlamıştı. Bu infisah esnasında

birçok cihetlerden buraya müteferrik sûrette müteaddid aşiretler geldi. Nitekim Türk ve Türkmen aşiretleri de bu sırada gelmişlerdi. İşte Kürtlerin de İran'dan bu sırada gelmiş olmaları muhtemeldir.

Bu iki ihtimalin haricinde bir şey söylenemez. Çünkü Kürtler buldukları sahalarda müstakil birer hükümet teşkil etmiş olsalardı, kesif bir nüfusa malik olmaları lazım gelirdi. Halbuki oralarda yaşayan milletlere nazaran nüfusları daima ekalliyette kalmıştır.

Edvar-ı ibtidaiyede Kürt tarihi hakkında cem'edilen malumat bundan ibarettir. Bundan sonra kurûn-i vüstânın nısf-ı ahirine ait vekayi-i tarihiye başlıyor. Şerefname bu vekayiden bahsediyor Şeref Han bütün Kürtleri câmi' büyük bir beylik teşkil etmediği, daima müteferrik bir halde yaşadıklarını ve kendilerinin aslen İrani olduklarını kaydediyor. Mamafih Şeref Han'ın kaydettiği tarihî vakalar bugünkü Kürdistan'a aittir. Ve bu malumattan menş'e ait bir netice çıkarmak mümkün değildir. Kürtlerle hemhudut ve hemasır olan diğer milletlerin tarihlerinde de Kürtlerin menşeyini irâeye hizmet eder malumat yoktur. Hatta Asya tarihinin büyük bir kısmını teşkil eden ve bütün Asya milletlerinin şahsiyetlerinden bahseden efsane ve masallarda dahi Kürt unânı yoktur. Hatta Malcolm bu masallarda uzun müddet Kürt unânı aramış fakat bulamamıştır.

Kürtlerin menşeyine ait olan bütün bu tedkikattan şu netice hasıl oluyor : Kürtlerin menşeyi hakkında tarihî bir kayıt yoktur. Ve tarihî vakalarda bir münasebet arayarak veya bir mukayese yaparak bir netice çıkarmak da mümkün değildir. Bu millet mazisini kaybetmiştir. Kürtler, Avrupa'nın Avarlar, Seltler ve Ketler gibi küçük milletlerinin takip ettikleri tarihi takip etmişlerdir. Binaenaleyh bugünkü tarih Kürtleri müstakil bir tarih sahibi olarak kabul edemez.

İşte bunun içindir ki Kürtlere ait tedkikatta maziden ziyade, hale ehemmiyet vermek ve bugünkü canlı müesseseleri tedkik etmek lazımdır.

Aşayir Müdürü
M. ZEKERİYA